

چند ترجمه‌ی مهم از حافظ

نسترن نصرت‌زادگان

مدرس دانشگاه، مترجم و مدیر آموزش موسسه‌ی فرهنگی اکو

مقدمه

غزل حافظ (۷۹۲ هـ ق / ۱۳۹۰ م) برای فارسی‌زبانان و بیش‌تر برای کسانی که با پیشینه‌ی ادبیات ایران از جمله اسطوره، دین، تصوف و عرفان آشنا هستند، دل‌انگیز است. طبعاً به دلیل ابهام و پیچیدگی‌های زبانی، غیر فارسی‌زبانان کم‌تر می‌توانند در حوزه‌ی مفهومی با زبان حافظ ارتباط برقرار کنند. اگر گوته (Johann Wolfgang von Goethe, 1749-1832) حافظ را شناخت و او را ستود به این دلیل بود که خود از جنس حافظ می‌نمود. زمانی که پاره‌ای از ترجمه‌های حافظ را فرانظر داشتم و واژگان و ترکیب‌های به کار برده توسط مترجم آن‌را می‌سنجیدم به وضوح مشهود بود که مفاهیم سطوح زیرین ترکیب‌ها را درنیافته‌اند. در این زمینه به ترجمه‌های ویلیام جونز (Sir William Jones, 1746-1794)، جفری اسکوایر (Geoffrey Squires, 1942) و ویلبر فورس کلارک (Wilberforce Clarke, 1840-1905) مراجعه کرده و

غزل معروف خواجه شیراز را با مطلع زیر:

زلف آشفته و خوی کرده و خندان لب و مست پیرهن چاک و غزل خوان و صراحی در دست
و در بیت:

برو ای زاهد و بر درد کشان خرده مگیر که ندادند جز این تحفه به ما روز الست

مورد بررسی قرار دادم که در این جا ترجمه‌ی بیت فوق از هر سه مترجم آورده شده است:

Jones: Go thy way, saint of the cell, flout not the dreg-drainer again;

In the first hour of the world's birth was the high hest on us laid.

Squires: Forget all that talk of sin whining hypocrites

Since the day the world began we have had our fill.

Clarke: O Zahid! go: seize not a small matter against the drinkers of wine-dregs;

For, save this gift (of dregs) naught did they give us on the day of Alast.

برای مثال واژه‌ی «زاهد» به ترتیب Zahid و saint of the cell whining hypocrites

به مفهوم «انسان مقدس و منزوی»، «ریاکار نالان» و «زاهد» ترجمه شده و مبین آن است که

مترجمان در پیدا کردن کلمه‌ی جانشین با مشکل مفهومی روبه‌رو بوده‌اند. در حالی که مقصود

خواجه از «زاهد» کسی است که فقط ظاهری از «تقوا» دارد و در روزگار او به سالوس و ریا

متصف بوده و یا در حقیقت کسی است که نقش مستصوف^۱ را دارد. بنابراین اختلاف سلیقه‌ها

و برداشت‌های متفاوت سبب می‌شود که هر ترجمه مزایا و در عین حال ایرادهایی داشته باشد.

به هر روی تلاش گردید تا در این مقاله ترجمه‌های مهمی که از حافظ در کشورهای دیگر

صورت پذیرفته مورد تحقیق قرار گرفته و پاره‌ای از آن‌ها که می‌تواند برای محققین مورد استفاده

و بهره‌برداری قرار گیرد معرفی گردد. بدین منظور ابتدا مروری خواهیم داشت بر ترجمه‌های حافظ در کشورهای آلمان، فرانسه، انگلیس و آمریکا و سپس کارآمدترین ترجمه‌هایی که در اروپا از حافظ به دست آمده را ارائه می‌نماییم.

حافظ و آلمانی‌ها

آلمانی‌ها ایران را از روزگار قرون وسطی می‌شناختند. شخصیت‌هایی از کشورهای پرتغال، انگلیس، فرانسه و ایتالیا نیز از طریق آلمانی‌ها با ادبیات ایران الفت پیدا کردند. در زمان شاه عباس، اولین شخصیت‌ها چون رودلف دوم (Rudolf II-1552-1612) و ماتیاس (Matthias, 1557-1619) از آلمان وارد ایران شدند. شاه عباس هم متقابلاً سفیرانی را به این کشور اعزام کرد. (اولناریوس، ۱۳۶۹: ۸۱) به تدریج پای آلمان‌ها به ایران باز شد و در قرن شانزدهم سیاحان آلمانی رفت و آمد خود را به ایران آغاز کردند.^۲ (نک: سفرنامه کریستوف فن تویفل، ۱۸۹۸).

اوایل قرن هفدهم یک جوان آلمانی به نام هنریش پوزر (Heinrich Von Poser) که با پیتر و دولواله (Pietro della Valle, 1586-1652)، جهان‌گرد ایتالیایی، نیز ملاقات داشته است به ایران آمد. (نک: کتاب F. Ratzel, 1888، بیوگرافی عمومی آلمان، چاپ لپزیک) وی پیش از فوت (سال ۱۶۶۱م) مشاهدات خود را از ایران نوشت که مورد توجه بسیاری از شرق‌شناسان قرار گرفت. (سفرنامه اولناریوس، ۱۴)

در اواسط قرن هفدهم آدام الثاریوس (Adam Olearius, 1603-1671) به فرمان فردریش سوم (Friedrich III-1659-1616) به عنوان مترجم همراه با یک هیأت سیاسی اقتصادی به ایران سفر کرد. او که با ادبیات کهن ایران آشنا بود، حاصل سفر خود را در سال ۱۶۴۷م با نام «سفرنامه‌ی مسکو و ایران» چاپ کرد. (همان: ص ۴۹ به بعد). بدین ترتیب اولناریوس از اولین کسانی به‌شمار می‌رود که در مورد ایران نوشت و سبب شد آلمان‌ها از جمله گوته با ایران آشنا شوند. در همین عهد بود که «گلستان» سعدی به زبان آلمانی ترجمه شد. اولناریوس درباره‌ی سعدی چنین می‌نویسد: «آثارش آکنده از لطایفی است که به نظم و نثر زینتشان می‌دهد. مقصود

اساسی او تعلیم خواننده و شنونده است.» (حدادی، ۱۳۸۳: ۲۲۳) و دیری نگذشت که آلمان‌ها با حافظ آشنا شدند.

مترجمان حافظ به زبان آلمانی

از نخستین کسانی که حافظ را به زبان آلمانی ترجمه کردند، هامر پورگشتال (Joseph Von Hammer Purgestall 1774-1856) اتریشی بود. او در سال ۱۸۱۲م مجذوب حافظ شد و تاریخ ادبیاتی تدوین کرد که بخش نخست آن به حافظ مربوط می‌شد. پس از او فردریش روکرت (Friedrich Rückert 1788-1866) که زبان فارسی را در وین نزد او آموخته بود در سال ۱۸۱۳م در اشتودکارت دیوان حافظ را منتشر نمود.

(Friedrich Rückert, 1821 Taschenbuch Für Damen)

از شخصیت‌های دیگر در آلمان، فردریش اشگل (Friedrich Von Schlegel 1772-1829) بود که در سال ۱۸۰۲م به پاریس رفت و نزد سیلوستر دو ساسی (Antoine Isaac Silvestre de Sacy, 1758-1838) زبان فارسی و اوستایی را فرا گرفت و از این طریق توانست سبب رونق و رواج زبان فارسی در غرب گردد. (نک: Raymond Schwabe, 1934: P.76)

زمانی که از حافظ در آلمان سخن به میان می‌آید گوته در مرکز توجه قرار می‌گیرد و این که چگونه با انتشار دیوان «غربی - شرقی» خود، حافظ را به اروپا معرفی کرد. گوته قبل از حافظ با تورات و قرآن مجید آشنا شده بود. اگر چه تورات جزو کتاب‌های درسی روزگار گوته به شمار می‌رفت ولی قرآن را از طریق ترجمه‌ی «مگرلین» (Megerlin) به زبان آلمانی خوانده بود. اولین کتابی که مورد مطالعه‌ی گوته قرار گرفت «گلستان سعدی» است که در سال ۱۸۰۸م توسط هردر (Johann Gottfried Herder 1744-1803) ترجمه شد. در همین سال ترجمه‌ی لیلی و مجنون جامی که هارتمان (Erich Hartmann 1992-1993) مستشرق آلمانی آنرا ترجمه کرده بود، منتشر شد و سپس فون هامر در سال ۱۸۱۲م نخستین ترجمه‌ی کامل حافظ را در کتابی با نام «دیوان غزلیات محمد شمس‌الدین حافظ شاعر ایرانی» منتشر کرد (حدیدی، ۱۳۷۷: ۳۶۲). در حقیقت گوته با مطالعه این کتاب با حافظ آشنا گردید و توانست با او الفتی برقرار کند. او در

مورد حافظ چنین می‌گوید: «ناگهان با عطر آسمانی شرق و نسیم روح‌پرور ابدیت که از دشت‌ها و بیابان‌های ایران می‌وزد آشنا شدم و مرد خارق‌العاده‌ای را شناختم که شخصیت عجیبش مرا سراپا مجذوب خویش کرد.» (همان: ۲۲).

دیوان غربی - شرقی گوته توانست به درون آلمان‌ها راه پیدا کرده و پیام حافظ را به آن‌ها منتقل نماید. این دیوان «از دید ما ایرانیان باید به مفهوم اوج گسترش شعر فارسی در سرزمین مغرب زمین و حتی عجین شدن و در آمدن آن به درون ادبیات آلمانی زبان باشد و از دید آلمانی‌ها نخستین کتابی که می‌خواهد آگاهانه و پیگیرانه پایه‌گذار پدیده‌ی نیکویی به نام ادبیات جهانی گردد.» (آینه‌ی آب: ۲۶)

حافظ و فرانسوی‌ها

فرانسوی‌ها سیصد سال پیش با ادبیات ایران آشنا شدند. اولین شخصیت‌های فرانسه چون لافونتن (Jean-Pierre Claris de Florian 1755-1794) و فلوریان (Jean de La Fontaine 1621-1695) بسیاری از مضامین آثار خود را از شاعران و نویسندگان ایرانی اخذ کردند. شاعران فرانسوی از پیر کرنی (Pierre Corneille, 1596-1650) تا لویی آراگون (Louis Aragon, 1897-1982) در حدود سه قرن از متون نظم و نثر فارسی الهام گرفته و بهره بردند. (هنرمندی، ۱۳۴۹: ۱۷) این تأثیرپذیری در دوره‌ی رمانتیک به مراتب بیش از روزگاران دیگر است. در این دوره نام شاعران بزرگ ایرانی مانند حافظ، سعدی، فردوسی و خیام بارها بر زبان قلم شاعران رمانتیک جاری شده است. «به گونه‌ای که در سال ۱۸۵۲م دیوان شرقی گوته را در این مورد نمونه جلوه می‌دهد.» (همان: ۱۸)

مترجمان حافظ به زبان فرانسه

اولین شخصیتی که غزلیات حافظ را به زبان فرانسه ترجمه کرد، ویلیام جونز انگلیسی بود که ابتدا غزلیات حافظ را به زبان انگلیسی و در سال ۱۷۷۰م به زبان فرانسه ترجمه کرد.^۳ پس از او چارلز دفرمری (Charles Défrémery, 1822-1883)، شارل دو ویلر (Charles de Villers, 1922)،

ژان باتیس نیکلا (Jean Baptiste Nicolas, 1814-1875) خاورشناسان فرانسه و در سال ۱۹۲۷م آرتورگی (Arthur Guy, 1927) به ترجمه‌ی غزل‌های حافظ پرداختند. (حدیدی: ۳۳۱).
آندره شنیه (André Chénier, 1762-1794) سفیر کشور فرانسه در انگلیس نیز از نخستین شرق شناسانی است که نظرش به سوی حافظ معطوف گشت. او زبان فارسی را نزد ویلیام جونز آموخت و بخشی از غزل‌های حافظ را به فرانسه ترجمه کرد که به دلیل مرگ زودرس امان نیافت تا دیوان حافظ را به طور کامل ترجمه کند.^۴

از میان شاعران سمبولیست (Symbolist) فرانسه شخصیت‌هایی چون ژان کازلی متخلص به ژان لاهور (Jean Lahor, 1840-1909) به ترجمه‌ی غزل‌های حافظ روی آورد. او حدود سی سال در ایران، مناصب گوناگون سیاسی داشت به همین دلیل به زبان فارسی تسلط کامل داشت. از جمله آثار او پیرامون حافظ «پندار» (Illusion, Paris, 1893) است که در این جا ترجمه‌ی بخشی از آن آورده شده است:

حافظ بلبلی، دیوانه‌ی گل‌ها بود

و در آتش عشق ماهرویان می سوخت

همه چیز او را به وجد و شوق می آورد

و چون روحش از باده‌ی عشق سیراب نمی شد...

لب به جام عشق الهی زد. (حدیدی: ۳۳۷)

این شعر برداشتی از مضمون غزل حافظ است که:

بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود این همه قول غزل تعبیه در منقارش

(ناتل خانلری، ۲۷۲)

این ترجمه بر آرمان رنو (Armand Renaud, 1836-1895) از دوستان مکتب پاراناس (Parnassianism) تأثیر گذاشت و او اثر زیبایی به نام «شب‌های ایرانی» (Nuit Persane, 1865)

را نوشت. (حدیدی: ۳۳۹)

ویکتور هوگو (Victor Hugo, 1802-1885)، از طلایه‌داران مکتب رمانتیسم قرن نوزده فرانسه، بیش از دیگر شاعران رمانتیست به حافظ توجه داشت. او به تقلید از دیوان غربی - شرقی گوته کتاب خود را «شرقیات» نام نهاد که در آن چند غزل حافظ را ترجمه کرده است از جمله غزل:

حال دل با تو گفتم هوس است سخن دل شنفتم هوس است

(ناتل خانلری: ۱۰۲)

او در این کتاب حافظ را «شاعر دل‌ها» لقب داده و چنین می‌نویسد:

شاعر! کاش در سرزمین

عباس‌ها و خسروها

در سرزمین نور و آفتاب

و در میان عنبر و عود

چشم به جهان گشوده بودی» (همان: ۱۰۰)

بعدها برادران تارو (Tharud Brothers) تحت تأثیر همین ترجمه در داستان‌های خود، حافظ

را در جای تروبادورها^۵ (Troubadours) قرار داده و شعرهایی سرودند:

این تو هستی شاعر بیهوده‌گوی

که سمرقند و بخارا، پایتخت‌های مرا

این چنین ارزان فروختی

آری بخارا را بخشیدم

و سمرقند را فروختم

تا بوسه‌ای از لبان یار برچینم

در شگفت مشو گر این چنین مسکینم

از جمله شاعران مشهور فرانسوی آندره ژید (André Gide 1874-1966) است که پیرامون

حافظ مطالبی نوشته و ترجمه‌هایی از پاره‌ای غزل‌های او به دست داده است. مهم‌ترین اثر ادبی آندره ژید «مائده‌های زمینی» نام دارد که دارای هشت باب است که باب اول آن با بیت زیر از حافظ آغاز می‌شود:

بخت خواب‌آلود ما بیدار خواهد شد مگر زان که زد بر دیده آبی روی رخشان شما

(ناتل خانلری: ۴۰)

آندره ژید از طریق گوته با حافظ آشنا شد.^۶ ترجمه‌های گوته انگیزه‌ای بود برای ژید تا او را به جنبش و جهش وادارد. او بعد از ترجمه‌ی گوته به ترجمه‌های دیگر رو آورد و از زبان‌های آلمانی، فرانسه و انگلیسی درباره‌ی شاعران ایرانی، به‌ویژه حافظ به دریافت‌های تازه‌ای رسید تا آن‌جا که می‌گوید: «من همواره خوشبختی خود را از راه همگانی ساختن امور به دست آورده‌ام به نحوی که آن‌چه را در تملک من بود مانند ساغری که به حافظ مستی می‌بخشید انتقال‌پذیر ساخته‌ام.» (هنرمندی، ۱۳۴۹: ۱۲۱)

حافظ و انگلیسی‌ها

قبل از هر شاعر دیگر خیام و سعدی توانسته بودند جایی برای خود در قلب مردم انگلیس باز کنند. از منظر انگلیسی‌ها خیام نماینده‌ی اوج لذت تحریم شده‌ی احساسی، لذت شرب حرام و عشقی والا و عرفانی با همه‌ی وجودش است. (تاریخ ایران، دوره‌ی تیموری، مقاله‌ی ماری شیمیل: ۱۳۷۹: صص ۴۲۹-۴۴۷). بدیهی است چنین تفکری نمی‌توانست بر جهان غرب سایه نیفکند و از مرزها فراتر نرود.

بنابراین شناخت انگلیسی‌ها از خیام را می‌توان یکی از ابواب آشنایی غرب با حافظ دانست. از این پس توجه به ادبیات شرق به‌ویژه ایران متداول شد و مترجمان به شاعران ایران از جمله حافظ روی آوردند.

مترجمان حافظ به زبان انگلیسی

یکی از شخصیت‌هایی که برای اولین بار توانست حافظ را به غرب معرفی کند سرویلیام جونز بود. او عاشق و شیفته‌ی فرهنگ و ادبیات ایرانی بود، به همین دلیل همه‌ی عمر خود را بر سر رواج تفکر و روح فرهنگ ایرانی نهاد. در واقع نخستین شاعری که به راستی در دل اروپائیان جای گرفت حافظ بود. سر ویلیام جونز او را با عباراتی گزیده به مردم انگلستان شناساند. (فرانکلین، دین لوئیس، ۱۳۸۵: ۷۳۲) جونز در دانشگاه آکسفورد تحصیل کرد. زبان فارسی و عربی را در همان روزگار تحصیلش آموخت. او ترجمه‌ای تفسیری از حافظ به دست داد و آن را «نغمه‌ی فارسی حافظ» (A Persian Song of Hafez) نام نهاد و با کمال فروتنی ابراز امیدواری کرد که «ترانه‌ی ناقابل» او از غزل حافظ مقبول نظر خوانندگان قرار گیرد و به راستی هم چنین شد. (همان: ۷۳۲). ترجمه‌ی جونز سبب شد تا خوانندگان و مشتاقان حافظ، به ترجمه‌های او روی بیاورند. در سال ۱۸۰۱م دست کم پنج ترجمه‌ی متفاوت از دیوان حافظ در انگلستان وجود داشت. (همان: ۶۸). بدون تردید ویلیام جونز توانست با زحماتی که متحمل شده بود غزل فارسی را در قرن نوزدهم به انگلیسی‌ها بشناساند. جونز در سال ۱۷۹۱م در انجمن آسیایی سخن‌رانی مفصلی پیرامون شعر عارفانه‌ی ایرانیان و هندیان ایراد کرد (On the Mystical Poetry of the Persian and Hindus) و در آن به تفصیل از حافظ و مولوی سخن راند. فردریش روکرت (Friedrich Rückert, 1788-1899) یکی از شخصیت‌هایی بود که تحت تأثیر آثار جونز چندین غزل از حافظ را به زبان آلمانی ترجمه کرد. آثار جونز پیرامون حافظ عبارتند از:

1. Hafez the Persian Lyric Poet, a Selection, Translated by Sir William Jones, the orientalist; *Roses of Parnasus* No. 13, Edinburg- London: J. N. Foulis, 1906
2. An Essay on the Poetry of Asian Nation, 1770
3. Dissertation Sur La Litterature Orientale Londres P.Elmsly, 1771

هم‌چنین دستور زبانی که ترجمه‌ی چند غزل حافظ در انتهای آن ضمیمه است:

4. A Grammar of the Persian Language, London, 1771

5. On the Mystical Poetry of the Persian and Hindus, Asiatic Researches or Translation of the Society in Bengal II Calcutta, 67-43, 1792, III 183-165

(به نقل از فرهنگ خاورشناسان - ۱۳۸۶، ذیل ویلیام جونز)

در قرن نوزدهم مکتب رمانتیک و آثار آن به آمریکا رسید. این مکتب در سال ۱۸۴۰م به گونه‌ی مکتب تعالی‌گری (Transcendentalism) تغییر شکل یافت.^۷ نخستین بار رالف والدو امرسون (Ralph Waldo Emerson 1803-1882) ترجمه‌های هامر پورگشتال، گوته و روکرت از آثار برجسته‌ی پیرامون شعر و غزل ایرانی را مورد مطالعه قرار داد و در سال ۱۸۴۷م طی مقاله‌ای اعلام کرد: «محقق شایسته فردی است که آثار اریستوفان (Aristophanes) یونانی، حافظ ایرانی و رابله (Rabelais) فرانسوی را از تاریخ مطالعه کرده باشد.» (فرانکلین: ص ۷۴۲)

(نک: The Journal and Miscellaneous Notebooks, 10: 35) ترجمه‌های امرسون سبب شد تا کسانی مانند والت ویتمن (Walt Whitman) و امیلی دیکنسون (Emily Dickenson) با شعر و تفکر غیر آمریکایی آشنا شوند. امرسون یکی از شخصیت‌هایی بود که بسیاری از غزل‌های حافظ را برای آمریکایی‌ها به زبان انگلیسی ترجمه کرد.

غیر از امرسون آمریکایی، شخصیت‌های دیگری در انگلیس گلچین‌های ادبی را تدوین کردند. اولین گلچین ادبی در انگلیس به لوئیز استورت کاستلو (Louisa Stuart Costello: 1799-1870) تعلق داشت که چند غزل از حافظ در آن ترجمه شده بود.

پس از کاستلو، ادوارد هنری پالمز (Edward Henry Palmer 1840-1882) یک گلچین ادبی به نام «نغمه‌ی نی» (The Song of the Reed) فراهم آورد که ترجمه‌ای از شعر شاعران ایرانی از جمله حافظ در آن وجود داشت.

ساموئل رابینسون (Samuel Robinson, 1794-1884) نیز از دیگر شخصیت‌هایی است که تحت تأثیر ترجمه‌های ویلیام جونز قرار گرفت. او با زبان فارسی آشنایی نداشت ولی با پیگیری و مطالعه‌ی مستمر ترجمه‌های جونز و دیگران توانست ترجمه‌هایی از شاعران ایرانی از جمله حافظ را در سال ۱۸۷۵م منتشر نماید. (Persian Poetry for English Readers, 1883)

از شخصیت‌های دیگری که به حافظ پرداخته‌اند رینالد نیکلسون (Reynold A. Nicholson, 1868-1945) است که خلاصه‌ی مطالعات و تحقیقات خود را در کتابی به نام «درویش» (The Don and Dervish, 1911) منتشر کرد.

رابرت بلائی (Robert Elwood Bly, 1926) شاعر معاصر آمریکایی هم در گلچین ادبی خود به نام «کهنه فروشی دل» ترجمه‌ی شعر چند شاعر ایرانی از جمله حافظ را می‌آورد. (The Rag and Bone Shop of the Heart, 1992) (نک: فرانکلین، صص ۷۵۱، ۷۵۶، ۷۶۳، ۷۷۳ و ۷۷۷).

کلن بارکس (Coleman Barks, 1937) در افزودن بر شهرت مولانا جلال‌الدین در جهان انگلیسی زبان از هیچ کوششی دریغ نکرد. (نک: فرانکلین: صص ۷۷۴-۷۸۳) وی در کتابی به نام «دست شاعری» که در سال ۱۹۹۳م منتشر شد شعرهای پنج شاعر ایرانی از جمله حافظ را ترجمه نمود. ترجمه‌ی او از شعر حافظ سبب رونق نام این شاعر ایرانی در آمریکا گردید. اکنون به اختصار ترجمه‌هایی که در اروپا حائز اهمیت می‌باشند را نام می‌بریم. البته سعی شده توضیحاتی در حد نیاز آورده شود:

۱. ترجمه‌های کامل از دیوان حافظ

«نمونه‌ی شعر فارسی» یا «رباعیات حافظ» ترجمه‌ی جان ریچاردسون که در سال ۱۷۷۴م در لندن به دو زبان فارسی و انگلیسی منتشر شد. در این اثر ترجمه و تفسیر رباعیات حافظ همراه با توضیحات و شواهد تاریخی و قواعد دستور زبان فارسی و تجزیه و تحلیل کامل برای کمک به علاقه‌مندان به مطالعه و فراگیری زبان فارسی آورده شده است. این کتاب در سال ۱۸۰۲م توسط اس. روسو (S. Rousseau) تصحیح و پس از بازبینی در لندن تجدید چاپ گردید.

A Specimen of Persian Poetry; or Odes of Hafiz, by John Richardson (London: printed and sold at No 76, Fleet Street, 2-1774p.1., xv, 68p.)

«گلزار یا باغ رُز: داستانی از ایران زمین» اثر جان اس. رید که در سال ۱۸۴۵م در ایندیاناپولیس در مرکز نشر ترنر منتشر شد.

Gulzar; or, The rose-bower: A Tale of Persia, by John S. Reid... (Indianapolis: S. Turner; [etc.], 1845.)

«دیوان حافظ» توسط میجر اچ. اس. جرت تصحیح و منتشر شد. این اثر به عنوان یکی از منابع آزمون اعطای درجه به افسران ارتش و مقامات نظامی و دولتی در سال ۱۸۸۱م در شهر کلکته توسط مطبوعات راهنمای اردو به چاپ رسید.

Diwan-i-Hafiz, (edited by Major H.S. Jarrett... - published by authority- Calcutta: Urdu Guide Press, 14, 232, [2]-.1881p.)

«نمونه‌هایی از اشعار حافظ در شعر فارسی برای انگلیسی زبان‌ها» توسط ساموئل رابینسون ترجمه شد و در سال ۱۸۸۳م در گلاسگو به طبع رسید.

Specimens of Hafiz [in] Persian Poetry for English Readers, by Samuel Robinson (Glasgow, 1883)

«حافظ در لندن و دیگر اشعار» ترجمه‌ی جاستین هانتلی مک کارتی که به سال ۱۸۸۶ توسط انتشارات چتو و ویندوس در لندن منتشر شد.

Hafiz in London and Other Poems, by Justin Huntly McCarthy. (London: Chatto and Windus, 1886)

«دیوان» اثر خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی معروف به «لسان‌الغیب» و «ترجمان‌الاسرار» که در قرن چهاردهم نوشته شد. این اثر اولین بار توسط لیوت کُل. ایچ. ویلبرفورس کلارک از فارسی به نثر انگلیسی ترجمه شد. هم‌چنین توضیحات و نظریه‌های منتقدانه و مطالبی پیرامون طریقت صوفیه و نیز زندگی‌نامه‌ی نویسنده‌ی اثر آورده شده است. این کتاب در سال ۱۸۹۱م توسط موسسه‌ی چاپ مرکزی دولت هندوستان در کلکته در دو جلد به چاپ رسید. هم‌چنین در سال ۱۹۷۰م توسط انتشارات اس. ویسر در نیویورک و در سال ۱۹۷۴ توسط انتشارات اُتوگان پرس تجدید چاپ گردید.

The Divan, by Lieut.-Col. H. Wilberforce Clarke, (Calcutta: Government of India central printing office, 2-.1891v.)

«حافظ، سلطان غزل‌سرایان فارسی» اثر سر ویلیام جونز در قرن هجدهم در نیویورک توسط انتشارات استروکز منتشر شد. از تاریخ دقیق انتشار این اثر اطلاعی در دست نیست.

Hafiz, the Prince of Persian Lyric Poets, by Sir William Jones. (New York: Strokes, [28] -.[?-18]p.) (The Persian poets` series; II)

«اشعار شمس‌الدین محمد حافظ» ترجمه‌ی کامل اشعار حافظ به نظم مطابق با فرم متن اصلی با مقدمه‌ی منتقدانه و زندگی‌نامه‌ی در سه جلد اثر جان پابن نیز در سال ۱۹۰۱م در لندن به چاپ رسید.

The Poems of Shamseddin Mohammed Hafiz, by John Payne, (London: 3 .1901v.)

«حافظ، سلطان غزل‌سرایان فارسی» اثر تی.ان. فولیس در سال ۱۹۰۵م در لندن توسط انتشارات ادینبرگ منتشر شد.

Hafiz, the Prince of Persian Lyric Poets, by T. N. Foulis, (London: Edinburgh, .,1905 28]]p.) (Persian poets, v.2)

«حکمت شرق: رباعیات حافظ» با مقدمه‌ای از سید عبدالمجید که توسط ال. کرانمر در سال ۱۹۱۰م به نثر انگلیسی ترجمه و در مرکز نشر جی. مورای در لندن منتشر شد. این اثر در سال‌های ۱۹۱۲م و ۱۹۱۹م تجدید چاپ گردید.

The Rubā'iyāt of Hāfiz, Tr. with introduction by Seyed Abdul Majid, L.L.D. Rendered into English verse by L. Cranmer, (Byng, London: J. Murray, 60 .,1910p.)

«یادی از حافظ» (ترجمه‌های انگلیسی از حافظ) ترجمه‌ی روبرت اوبارد که در سال ۱۹۲۱م در لاهور توسط مطبوعات مجله‌ی رسمی نظامی و مردمی زینت طبع یافت.

Memoires of Hafiz, by Robert Obbard - [English translation from Hafiz], (Lahore: Civil and Military Gazette Press, 1921.-iii, 57p.)

اثر «گل رز بر جامه» شرحی است از برجسته‌ترین تفکرات حافظ با ترجمه‌ی توماس رایت. در این اثر یازده نمونه توسط سیسیل دبلیو. پل جونز آورده شده است. چاپ این اثر در سال ۱۹۲۵م توسط مرکز نشر تی. رایت در اولنی در نزدیکی شهر بدفورد انگلستان است.

Rose-in-Hood, by Thomas Wright, with eleven illustrations by Cecil W. Paul Jones, (Olney, near Bedford [England]: T. Wright, 32 ,1925p)

«حافظ لسان الغیب» کوششی است در جهت ترجمه‌ی رباعیات حافظ به انگلیسی و بیان روحیات شاعر از زبان کلارنس ک. استریت همراه با پیش گفتار، یک قطعه شعر و سخن آخر، شرح زندگی حافظ و یادداشتی در مورد اقتباسات او که در سال ۱۹۲۸م توسط مرکز نشر وایکینگ در نیویورک انتشار یافت.

Hafiz, the Tongue of the Hidden, by Clarence K. Streit, (New York: The Viking Press, 96 ,1928p.11.)

«رباعیات شوق جان و دیگر اشعار حافظ» ترجمه‌ی موریس پ. هانلی که در سال ۱۹۳۱م در مرکز نشر لوزاک در لندن منتشر شد.

Rubaiyat of Heart's Delight and Other Poems of Hafiz, by Maurice P. Hanley, (London: Luzac & Co, 48 ,1931p.)

«حافظ در رباعیات» ترجمه و معرفی روحیات شاعر ایرانی توسط کلارنس ک. استریت که در سال ۱۹۴۶م توسط انتشارات ب. آبرامسون در نیویورک منتشر شد. این اثر نسخه‌ی تصحیح شده‌ی «حافظ، لسان الغیب» است که در سال ۱۹۲۸م به چاپ رسید.

Hafiz in Quatrains, by Clarence K. Streit, (New York: B. Abramson, 3 ,1946p. ,1 2], 100 ,[11]p., 11.)

«حافظ و اشعار او» ترجمه‌ی مسعود فرزاد عنوان سخن‌رانی بود که در نشست مشترک انجمن سلطنتی آسیایی و انجمن ایران در مرکز همایش‌های اسلامی در تاریخ ۶ ژانویه ۱۹۴۹م در لندن منتشر شد. این اثر در همان سال در هرت فورده توسط مرکز نشر هرتس انتشار یافت.

Hafez and His Poems, by MaSoud Farzad, (Hertford: Herts, 43 ,?1949p)

«دیوان، شعر آزاد» ترجمه‌ی هنری بی. لیستر که در سال ۱۹۵۰م در مرکز نشر لا بوهیم کلاب در سانفرانسیسکو انتشار یافت.

Divan, In Free Verse, by Henry B. Lister, (San Francisco: La Boheme Club, ,1950 82p)

«تعالیمی از حافظ» ترجمه‌ی جرترود لوسین بل با پیش‌گفتار ای. دنیسون راس و مقدمه‌ی ادريس شاه که در سال ۱۹۷۹م توسط مرکز نشر اوتاگون پرس در لندن زینت طبع یافت.

Teaching of Hafiz, by Gertrude Lowthian Bell, with a preface by E. Denison Ross and introduction by Idries Shah, (London: Octagon Press, 1979)

ترجمه‌ی «حافظ: رقص زندگی» توسط میشل هیلمان به نظم که ویلبرفوس کلارک آنرا به نثر ترجمه کرد. این اثر به اهتمام حسین زندرودی تذهیب شد و امیرحسین تابناک آنرا خوشنویسی کرد. میشل سی. هیلمان نیز سخن آخر کتاب را نگاشت. این اثر در سال ۱۹۸۸م در مرکز نشر میژ در واشنگتن به چاپ رسید.

Hafez: Dance of Life, verse translation Michael C. Hillmann; prose translation Wilberforce Clarke, (Washington D.C.: Mage, 107, 1988p.)

۲. ترجمه‌های غزل‌های منتخب از دیوان حافظ

«منتخب رباعیات حافظ شاعر ایرانی» ترجمه‌ی منظوم جان نات منتخبی است از رباعیات حافظ همراه با توضیحات و یادداشت‌های تحلیلی. سال انتشار اثر ۱۷۸۷م در لندن و در مرکز نشر تی. کادل است.

Select Odes from Persian poet Hafiz, by John Nott. (London: T. Cadell, 1787.-xv, XII, 131p.)

«زندگی‌نامه و اثر محمد شمس‌الدین حافظ» در سال ۱۷۹۱م در لندن منتشر شد. از نویسنده‌ی این اثر اطلاع دقیقی در دست نیست.

The Persian Work of Muhammad Shamsu-d-Din Hafiz with His Life (Author unknown.- London: 1791.)

ترجمه‌ی چندین غزل از حافظ به زبان لاتین، انگلیسی و فرانسه و انتشار آن به سال ۱۷۹۷م در لندن در مجموعه‌ی آثار ویلیام جونز.

Several Ghazals Translated in Latin, English and French in William Jones' works. (London: 1799-1797.- vols. 4, 2 and 5.)

«غزلیات فارسی» یا «شعرهای پراکنده از دیوان حافظ» در سال ۱۸۰۰م توسط مرکز نشر ا.

هاردینگ در لندن منتشر شد. این اثر همراه با تفسیر به نظم و نثر و توضیحاتی پیرامون آن به دو زبان فارسی و انگلیسی به چاپ رسید. فهرست غزل‌ها در این اثر به همان ترتیبی است که در یکی از نسخه‌های خطی از آثار حافظ آورده شده است. این دست نوشته اکنون در کتابخانه‌ای به نام چتم در منچستر نگهداری می‌شود.

Persian Lyrics; or Scattered Poems, from the Diwan-i-Hafiz, (London: E. Harding [etc.], 98-.1800, ix, 54p.)

«غزلیات منتخب» ترجمه‌ای است منظوم به همراه یادداشت‌هایی از جان نات که انتشار آن در سال ۱۸۰۲م در لندن است.

Select Odes, by J. Nott. (London: 1802)

«یک قرن غزل» یا «یک صد غزل» ترجمه‌ی غزلیات منتخب از دیوان حافظ است که توسط ویلیامز و نورگیت ترجمه و به سال ۱۸۷۵م در لندن منتشر شد. ساموئل رابینسون مقدمه‌ای برای این اثر نوشت و بعدها آن را به نظم درآورد.

A Century of Ghazals, or A Hundred Odes, (London: Williams & Norgate; [etc.], 1-.1875p.1., xviii, 174p.)

«حافظ شیراز: منتخب اشعار او» که توسط هرمان بیکنل ترجمه شد. این اثر پس از مرگ مترجم به اهتمام برادر او ای. اس. بیکنل در سال ۱۸۷۵م توسط انتشارات تروینر در لندن به چاپ رسید و در سال ۱۹۷۶ تجدید چاپ شد.

Háfiz of Shiráz: Selections from His Poems, by Herman Bicknell (London: Trübner & co., -1875 xix, [384 -[3], [5p.: color font., illus., 3pl., 2 col.)

«دوازده رباعی از حافظ» ترجمه‌ی دبلیو. اچ. لوو که در سال ۱۸۷۷م توسط انتشارات اسپالدینگ در کمبریج منتشر شد. این اثر شامل ترجمه‌ی تحت الفظی دوازده رباعی منتخب از حافظ است که بخش‌هایی از آن به تفسیر و تحلیل پیرامون تصوف به زبان ترکی اختصاص یافته است.

Twelve Odes of Hafiz, by W. H. Lowe. (Cambridge: Spalding, 1877. - iii, 80p.)

«غزل‌هایی از دیوان حافظ» توسط جاستین هانتلی مک کارتی به انگلیسی ترجمه شد و در سال ۱۸۹۳م توسط مرکز نشر د. نات در هزار نسخه به چاپ رسید. هشتصد نسخه‌ی آن در انگلستان و دویست نسخه در آمریکا به فروش رسید.

Ghazals From the Divan of Hafiz, by Justin Huntly McCarthy, (London: D. Nutt, 1893.-viii, 1], 151]p.)

«اشعاری از دیوان حافظ» ترجمه‌ی گرترود لوسین بل که در سال ۱۸۹۷م در لندن توسط انتشارات هینمان به چاپ رسید.

Poems from the Divan of Hafiz, by Gertrude Lowthian Bell.- London: W. Heinemann, 1], 151-1897]p.

«پندهایی چند از حافظ» ترجمه‌ی رودیارد کیپلینگ، سال نشر: ۱۸۹۸م، مکان: بوستون.

Certain Maxims of Hafiz, by Rudyard Kipling, (Boston: privately printed, 1898)

«ترجمه‌هایی از حافظ؛ مقاله‌ای پیرامون وزن شعر فارسی» اثر والتر لیف که شامل بیست و هشت غزل از دیوان است. این اثر در سال ۱۸۹۸م در مرکز نشر جی. ریچاردز در لندن منتشر شد. از این اثر تعداد ششصد نسخه برای انگلستان تهیه شد. هم‌چنین هجده نسخه به زبان ژاپنی تهیه شد و به چاپ رسید.

Versions from Hafiz; an Essay in Persian Meter, by Walter Leaf, (London: G. Richards, 4-.1898p. 76 ,.1p.)

«غزل‌هایی از دیوان حافظ» ترجمه‌ی آزاد چند غزل از دیوان حافظ بر اساس ترجمه‌های تحت‌اللفظی آن که به همت ریچارد لگالین در سال ۱۹۰۳م در نیویورک توسط مرکز نشر هینتزمان پُرس منتشر شد. از این اثر، تعداد سیصد و سی و پنج نسخه برای ریچارد لگالین در مرکز نشر هینتزمان پُرس در بوستون و با نظارت کمپانی اسکات ساو به‌طور خصوصی به چاپ رسید.

Odes from the Divan of Hafiz, by Richard Le Gallienne, (New York, priv. print., [Boston: The Heintzemann Press], 1903., xxvii P., 194 .21P.)

«غزل‌هایی از دیوان حافظ» ترجمه‌ی آزاد چند غزل از دیوان حافظ که توسط ریچارد لگالین بر اساس دو ترجمه‌ی تحت‌اللفظی از دیوان صورت گرفت که یکی ترجمه‌ی دیوان به نظم توسط کنل و یلبر فورس کلارک و دیگری ترجمه‌ی آن به نثر که مترجم آن، جان پاین بود. این اثر در سال‌های ۱۹۰۵م و ۱۹۲۰م و ۱۹۲۵م توسط کمپانی پیج در بوستون تجدید چاپ شد.

هم‌چنین در سال ۱۹۰۵م در مرکز نشر داک وورث در لندن نیز انتشار یافت.

Odes from the Divan of Hafiz, by Richard Le Gallienne, (Boston, L.C. Page, 1905, [c1903]., xxvii 194P. [Printed also in London: Duckworth & co., 1905])

«حافظ شاعر غزل‌سرای پارسی» منتخب غزلیات حافظ ترجمه‌ی سر ویلیام جونز، گُر اوسلی و جان. نات که در سال ۱۹۰۶م در لندن به اهتمام مرکز نشر تی. ان. فولیس منتشر شد. این اثر در سال ۱۹۱۳م تجدید چاپ گردید.

Hafiz the Persian Lyric Poet, by Sir William Jones, Gore Ouseley & John Nott, (Edinburgh; London: T. N. Foulis, 16 .1906p. [Roses of Parnassus; No. 13])

«منتخب رباعیات و غزلیات حافظ؛ شاعر بزرگ غزل‌سرا و صوفی» که شامل گلچینی از ابیات انتخابی از کتب خطی بسیاری است که توسط یکی از اعضای انجمن فارسی در لندن جمع‌آوری و به شعر انگلیسی ترجمه شده است. هم‌چنین شرحی در باب تصوف و عرفان صوفی به آن افزوده گردید. این اثر در سال ۱۹۲۰م توسط انتشارات جان ام. واتکینز در لندن منتشر شد. هم‌چنین در سال ۱۹۷۰م به اهتمام انتشارات استوارت و واتکینز تجدید چاپ شد.

Selection from the Rubaiyat and Odes of Hafiz; The Great Mystic and Lyric Poet of Persia, by a member of the Persia Society of London, (London: John M. Watkins, 147-.1920p.)

«غزل‌هایی از حافظ و دیگر شعرها» ترجمه‌ی الیزابت بریجز که در سال ۱۹۲۱م توسط اچ. میلفورد در انتشارات مطبوعات دانشگاه آکسفورد در نیویورک و لندن انتشار یافت.

Sonnets from Hafez & Other Verses, by Elizabeth Bridges, (London: New York [etc.]: H. Milford, Oxford University Press, 48-1921p)

«یادی از حافظ» (ترجمه‌های انگلیسی از منتخب اشعار حافظ) ترجمه‌ی روبرت اوبارد که در سال ۱۹۲۲م در لاهور توسط مطبوعات روزنامه رسمی نظامی و مردمی به چاپ رسید.

More Memoires of Hafiz, by Robert Obbard - [English translation from Hafiz], (Lahore: Civil and Military Gazette Press, 1922.-iv, 81p.)

«غزل‌هایی از دیوان حافظ» ترجمه‌ای آزاد از ترجمه‌های تحت الفظی ریچارد لگالین که در سال ۱۹۲۶م توسط مرکز نشر ال. سی. پیچ در بوستون برای انجمن سنت بوتولف منتشر شد. این اثر در سال ۱۹۲۹م تجدید چاپ گردید.

Ghazals from the Divan of Hafiz, by Richard Le Gallienne, (Boston: L.C. Page & Co., 1926, xxvii, 194p.)

«اشعاری از دیوان حافظ» ترجمه‌ی جرترود لوسین. بل همراه با مقدمه‌ای از ا. دنیسون راس که در سال ۱۸۹۷م و ۱۹۲۸م توسط انتشارات دلیو. هینمان در لندن زینت طبع یافت.

Poems from the Divan of Hafiz, by Gertrude Lowthian Bell, with a preface by E. Denison Ross, (London: W. Heinemann, 2, 1897, 1928p. 1], 175-7, 1]p.)

«منتخبی از اشعار حافظ» ترجمه‌ی انگلیسی «گلشن معانی» توسط ک.ام. مایترا که در سال

۱۹۳۳م توسط مرکز نشر دانشگاه پنجاب در لاهور انتشار یافت.

Selections from the Poetical Works of Hafiz, an English translation of Gulshan-i-Ma`ani by K. M. Maitra, Pt. 1. (Lahore: Punjab University Colledge, 1933.)

«ترجمه‌هایی از دیوان خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی» ترجمه‌ی پی. ال. استالارد که در سال ۱۹۳۷م به اهتمام مطبوعات شکسپیر هِدپرس به چاپ رسید و توسط مرکز نشر بی. بلك ول در لندن در معرض فروش قرار گرفت.

Renderings from the Diwan of Khwaja Shamsu`ddin Muhammad Hafiz Shirazi, by P. L. Stallard, (Oxford: Printed at the Shakespeare head Press and sold by B. Blackwell, 4, 1937P. 36, .1P.)

«گلچین ادبی از حافظ» توسط هنری برترام لیستر ترجمه و در سال ۱۹۳۹م در مرکز نشر لاهوم کلاب در سانفرانسیسکو به چاپ رسید.

Garlands from Hafiz, by Henry Bertram Lister, (San Francisco: La Boheme Club, 22, 1939p. 65 numbered copies.)

«ترجمه‌های امرسون از اشعار فارسی از روی منابع آلمانی» به اهتمام جی. د. یوحنا و چاپ مجدد از «ادبیات آمریکا» در سال ۱۹۴۳م. در این اثر ترجمه‌های امرسون از برخی غزل‌های حافظ از روی ترجمه‌های آلمانی ژوزف هامر و بخش‌هایی از دیگر منابع آلمانی آورده شده است.

Emerson`s Translations of Persian Poetry from German Sources, by J. D. Yohannan,
Reprint from «American Literature», 14, No. 4, Jan. 420-408 ,1943.

«پنجاه شعر از حافظ» انتخاب و ترجمه‌ی اشعار با متن دوزبانه همراه با یادداشت‌هایی توسط
آرتور. جی. آربری که در سال ۱۹۴۷م توسط مطبوعات دانشگاه در کمبریج منتشر شد. این اثر
در سال‌های ۱۹۵۳م، ۱۹۶۲م و ۱۹۷۰م تصحیح و تجدید چاپ شد.

Fifty Poems of Hafiz, by Arthur J. Arberry, (Cambridge: University Press, ,1947
187p)

«حافظ شیراز؛ سی قطعه شعر» از سری حکمت شرق، ترجمه‌ی پیتر آوری و جان هیس استابز
که در سال ۱۹۵۲م در انتشارات جان مورای در لندن منتشر شد.

Hafiz of Shiraz; Thirty Poems, by Peter Avery and John Heath Stubbs, (London:
John Murray, 1952, v1] ,.65] p.) [The Wisdom of the East series]

کتاب «اشعاری از دیوان حافظ» با مقدمه‌ای از م. صبا که توسط محمد حسین شیرازی
کاتب السلطان خوشنویسی شد؛ در سال ۱۹۶۲م توسط جرترودال. بل ترجمه و به اهتمام انجمن
دوستاناران کتاب در تهران انتشار یافت.

Poems from the Divan of Hafiz, written by the calligrapher Mohammad Hossein
Shirazi Katib-Al-Soltan, translated by Gertrude L. Bell, (Tehran: Book Friends
Society, 108 ,1962p.)

۳. ترجمه‌های گزیده‌ی جنگ‌های ادبی

«جنگ‌های فارسی» اثر ویلیام اوسلی است که به منظور تسهیل خواندن کتیبه‌های فارسی؛ نمونه‌های حکاکی شده، مشاهدات وابسته به زبان‌شناسی تاریخی و یادداشت‌های تحلیلی و تاریخی ترجمه شد و در سال ۱۷۹۵م در لندن و به اهتمام انتشارات آر. وایت به چاپ رسید.

Persian Miscellanies, by William Ouseley, (London: R. White, 1795 - xxxii, [4, 18], 192] p.: ix fascism.)

«جنگ فارسی» گلچینی ادبی از گلستان سعدی، رباعیات حافظ و انوری سهیلی (ویرایش فارسی از مجموعه حکایات بیدپای) که توسط الکساندر روجرز از روی نسخه‌ی اصلی آن به شعر انگلیسی ترجمه شد. تاریخ نشر این اثر به سال ۱۸۸۹م توسط مرکز نشر بوینگتون در لندن است.

Persian Anthology: selections from the Gulistān of Sādī, the Rubāiyāt of Hāfīz, and the Anwār-i-Suheilī (the Persian edition of Bidpay's fables) by Alexander Rogers (London: Bevington & Co. 1889, 47p.)

«ادبیات فارسی» با مقدمه‌ای ویژه از ریچارد جی. اچ. گوت هیل در دو جلد، مجموعه‌ای است از ترجمه‌ی شاهنامه‌ی فردوسی توسط جی. اتکینسون، رباعیات عمر خیام ترجمه‌ی فیتزجرالد، دیوان حافظ ترجمه‌ی اچ. بیکنل و گلستان سعدی ترجمه‌ی جی. راس که در سال ۱۹۰۰م در لندن به همت انتشارات کولونیال پرس منتشر شد.

Persian Literature, with special introduction by Richard J. H. Gottheil (London: Colonial Press, 2. 1900v.)

«گل‌هایی از شاعران فارسی» گلچینی است از شاعران ایرانی سده‌ی دهم تا پانزدهم از جمله فردوسی، حافظ و جامی. این مجموعه توسط ناتان هاسکِل دُل و بِل ام. واکِر تصحیح و در سال ۱۹۰۱م توسط کمپانی توماس کُرول در لندن انتشار یافت.

Flowers from Persian Poets, edited by Nathan Haskell Dole & Belle M. Walker.
(New York: Thomas Y. Crowell & co., [564-].[1901p.]

«اشعاری از ایران زمین» ترجمه‌ی اشعار منتخب از فردوسی، حافظ و... به اهتمام چارلز ادوارد بوون که در سال ۱۹۵۰م در لندن به چاپ رسید.

Poems from Persian, by Charles Edward Bowen, Translation of selected verses from Ferdowsi, Hafez, ... (London: 102 ,1950p.)

«گنجینه‌ی ای از ادبیات آسیایی» مجموعه‌ی آثار سعدی، حافظ و خیام که توسط جان دی. یوحنان تصحیح و در سال ۱۹۵۶م در نیویورک منتشر شد.

A Treasury of Asian Literature, includes works of saádi, Hafiz and Khayyam, edited by John D. Yohannan, (New York: 478 ,1956p.)

«گلچین ادبیات اسلامی» توسط جیمز کریترک در سال ۱۹۶۴م در انگلستان تصحیح شد. نیمی از کتاب به اشعار منتخب از شاعرانی چون رودکی، حافظ، جامی و... اختصاص داده شده است.

Anthology of Islamic Literature, edited by James Kritzeck, (England, 400, 1964p.)

[one half of the book is selection from Rudaki, Hafez, Jami, etc.,]

«شعر فارسی برای خوانندگان انگلیسی زبان» نمونه‌ی اشعاری از شش تن از بزرگ‌ترین شاعران کلاسیک ایرانی از جمله فردوسی، حافظ، جامی و ... با زندگی‌نامه و یادداشت‌هایی که در سال ۱۹۷۶م توسط خدمات اجتماعی سازمان شاهنشاهی در تهران منتشر شد.

Persian Poetry for English Readers, (Tehran: Imperial Organization for Social Services, 1976)

۴. ترجمه‌های دیوان حافظ به زبان انگلیسی توسط مترجمان غیر انگلیسی

«یک‌صد رباعی از حافظ: رباعی ۴۰۰ تا ۵۰۰» ترجمه‌ی یک‌صد رباعی از حافظ به اهتمام مترجم هندی پ. کوورجی تاسکار به همراه یادداشت‌ها و توضیحات بسیاری از مترجم. این اثر در سال ۱۸۸۷م در بمبئی منتشر شد.

Odes of Hafiz 500-400, by Pestonji Cooverji Tasker, (Bombay, 1887)

«پنجاه رباعی از حافظ: رباعی ۲۵۱ تا ۳۰۰» ترجمه‌ای است دقیق از پنجاه رباعی از حافظ همراه با شرح مختصری از زندگی‌نامه‌ی حافظ توسط ه. تمولجی داداچانجی. این اثر شامل معنی واژگان دشوار، توضیحاتی پیرامون مرجع‌ها، ساختار دستوری، وزن شعر و ذکر نمونه‌ای از نحوه‌ی خواندن هر بیت شعر با وزن است که در سال ۱۸۸۹م توسط مرکز نشر مطبوعات ریون در بمبئی انتشار یافت.

Odes of Hafiz 300-251, by Hormusji Temulji Dadachanji, (Bombay: Ripon Printing Press, 1889. IV, 36, 32, 3p)

«ترجمه و تفسیر هفتاد و پنج غزل از حافظ» توسط دینشاه فردنجی مولا و نشر آن در سال ۱۸۹۱ م در بمبئی.

Seventy-five Odes of Hafiz, by Dinshah Furdunji Mulla, (Bombay: Education Society's Press, 66-.1891p.)

«دیوان حافظ» ترجمه‌ی غزل‌های ۱۵۱ تا ۲۰۰ همراه با مقدمه و زندگی‌نامه‌ی شاعر که توسط کریشنالال م. جاوری در سال ۱۸۹۵ م ترجمه و در مرکز نشر کوپر و کوپر منتشر شد.

Divan-e-Hafez, by Krishnalal M. Jhaveri, (Bombay: Cooper & Cooper, 50-.1895p.)

«ترجمه و یادداشت‌هایی از غزل‌های ۲۰۱ تا ۲۵۰ حافظ» توسط ملوی سید سراج‌الدین که در سال ۱۸۹۶ م ترجمه و در پونا به چاپ رسید.

Translation and Notes of Hafiz' Odes, 250-201, by Moulvi Syed Sirajuddin (Poona: Israelite Press, 68-.1896p.)

«دیوان حافظ» ترجمه و تفسیر غزل‌های ۲۵۱ تا ۳۰۰ بر اساس نسخه‌ی غنی قرینی توسط ک.م. جاوری که در سال ۱۸۹۷ م در بمبئی و به همت مرکز نشر کوپر و کوپر منتشر شد.

Divân-e-Hâfez, Odes 300-251, by Krishnalal M. Jhaveri, (Bombay: Cooper & Cooper, 61-.1897p.)

«ترجمه‌ی غزل‌های حافظ، (غزل‌های ۳۰۱-۳۵۰)» ترجمه‌ی سورابجی فاردانجی مولا؛ این اثر در سال ۱۸۹۷م در بمبئی زینت طبع یافت.

Translation of Odes of Hafez (350-301), by Sorabji Fardunji Mulla, (Bombay: 1897)

«غزل‌های ۱ تا ۷۵، ردیف دال» تصحیح و ترجمه‌ی خدابخش ب. ایرانی و دی. جی. ایرانی همراه با یادداشت‌هایی با متن فارسی و انگلیسی و تاریخ نشر ۱۹۱۷م در بمبئی .

Odes 75-1, Radif-e Dāl, edited with translation and notes by Khodabax B. Irani and D. J. Irani; Persian & English, (Bombay: 1917.)

«دیوان حافظ، ردیف م ۳۶۹ تا ۴۴۳» ترجمه‌ی غزلیات، توضیحات، یادداشت‌ها، کنایات، اوزان شعری، اصطلاحات و مقدمه‌ی آن شامل «مطالعه پیرامون حافظ»، نقد انتقادی و جامع از اشعار حافظ، دفاعیات و تعالیم او و مقالاتی پیرامون شعر فارسی و طریقت و عرفان به اهتمام بهاگوات دی. ورما (ساکسنا) که در سال ۱۹۲۷م در مرکز نشر فرهنگی در کراچی منتشر شد.

Diwan-i-Hafiz, radif-i-mim 443-369, by Bhagwat D. Verma (Saksena), (Karachi: Educational Publishing, 1, 1927v)

ترجمه‌ی «غزل‌های ۳۶۹ تا ۴۴۳؛ ۷۵ غزل از ردیف میم» همراه با متن فارسی، ترجمه‌ی کامل، مقدمه‌ای جامع و یادداشت‌هایی کامل از زندگی شاعر، مبدأ شعر فارسی، انتقاداتی از حافظ، مقاله‌ای در باب طریقت صوفی، عبارت پردازی‌های صوفیانه، اشارات و مرجع‌ها، اوزان و نحوه‌ی خواندن شعر با وزن، اصطلاحات و ... توسط خدابخش ب. ایرانی و دی. جی. ایرانی.

تاریخ نشر این اثر سال ۱۹۲۷م در موسسه‌ی مطبوعاتی هور در بمبئی است.

Odes 75 ;443-369 Odes of radif-e-mim, by Khodabax B. Irani and D.J. Irani,
(Bombay: Hoor Printing Press, 1, 1927v)

«تفسیر حافظ» توسط مسعود فرزاد که در سال ۱۹۳۵م در تهران منتشر شد.

To Translate Hafiz, by Mas'oud Farzad, (Tehran: 82, 1935p: illus)

«دیوان حافظ؛ ترجمه‌ی پنجاه غزل اول از ردیف دال» شامل متن فارسی، ترجمه‌ی نثر
انگلیسی و یادداشت‌ها است که به پیشنهاد دانشگاه بمبئی جهت آزمون متوسطه‌ی هنر و توسط
آ. آ. مِمون ترجمه شد. تاریخ نشر: ۱۹۳۶م، محل نشر: کراچی توسط برادران کاپور.

Diwan-i-Hafiz; first fifty odes of radif-e- Dal, by A. A. Memon, (Karachi: Kapoor
Brothers, 1936, xviii, 137p)

«تغییر کیش در میخانه» ترجمه‌ی یک غزل از شمس‌الدین محمد حافظ در «چند نمونه از متن
درست حافظ» به اهتمام مسعود فرزاد که در اکتبر ۱۹۴۲م در قاهره منتشر شد.

Conversion in a Tavern; translation of a sonnet from SH. M. Haafez in «Ānd
nemune as matn-e dorost-e Hafez», by Ma'Soud Farzad, (Qāhera: October 1942)

«مقاله‌ای در باب ترجمه‌ی حافظ» و ترجمه‌های تجربی از هفت غزل او به اهتمام مسعود فرزاد
که در سال ۱۹۵۱م توسط کمپانی استفن آستین و پسران در هرت فورد انگلستان انتشار یافت.

An Essay on the Translation of Hafiz, and tentative translation of seven of his sonnets, by Mas'oud Farzad, (Hertford: Stephan Austin and Sons, Ltd., 43, 1951p.)

«دیوان حافظ» ترجمه‌ی اسپارشمانی (نام مستعار) که به سال ۱۹۶۰م در مرکز نشر آر. پی. میترا و پسران در کلکته به چاپ رسید.

Divān-I Haphiz, translated by Sparšamani (Pseud.), (Calcutta: R. P. Mîtra and Sons, 1960, viii, 48p)

«فال شاعرانه» یا «غزلیات حافظ»، ترجمه‌ی عباس آریان‌پور کاشانی که در سال ۱۹۶۵م توسط انتشارات علمی در تهران به چاپ رسید. این کتاب شامل متن دوزبانه در دو صفحه‌ی مقابل هم و هم‌چنین برخی اشعار انگلیسی و فارسی نویسنده است.

Poetical Horoscope; or, Odes of Hafiz, Abbas Aryanpur Kashani, (Tehran: F. Elmi Publication Institute, 1965)

«غزلیات حافظ شیراز» با متن دوزبانه ترجمه‌ی مهدی نخستین که در سال ۱۹۷۳م در سیصد نسخه به اهتمام مرکز نشر استاس پرس در کولورادو به چاپ رسید.

The Ghazaliyyat of Hafez of Shiraz, by Mehdi Nakosteen, (Boulder, Colorado: Este Es Press, 1973, xxxvii, 363p)

یادداشت

۱. برای شرح بیش‌تر پیرامون صوفی، متصوف و مستصوف به کتاب مکتب حافظ دکتر منوچهر مرتضوی (ص ۲۲) مراجعه نمایید.
۲. در این زمینه می‌توان از کریستوف فن تویفل (Christoph von Teufel) نام برد که در سال ۱۵۸۹ از طریق بین‌النهرین وارد ایران شد.
۳. در آن روزگار زبان رایج برای بیان مقاصد فرهنگی زبان فرانسه بود. به همین دلیل ویلیام جونز هم غزلیات حافظ را به فرانسه ترجمه کرد.
۴. آندره شنیه ۳۱ ساله بود که زیر گیوتین یکی از دژخیمان انقلاب فرانسه جان داد. قاتل او «روبسپیر» چهل و پنج ساعت پس از جنایتش، خود زیر همان گیوتین کشته شد.
۵. تروبادورها (Tharud Jean, 1943) شاعران غزل‌سرا بودند که معشوق را بی‌نهایت می‌ستودند آواز می‌خواندند و همراه آن چنگ می‌نواختند. (می‌توان تفکر آن‌ها را با ابوحلمان دمشقی، قرن سوم متولد ۲۴۵ هـ ق مقایسه کرد).
۶. این شیوه را بینامتنیت (Intertexture) می‌نامند.
۷. گروهی از شاعران رمانتیک قرن نوزده که با آثار افلاطون، گوات گیتا و تفکر رمانتیسم انگلستان آشنا شده بودند و به همراه رالف والدو امرسون، یک جنبش فلسفی را در آمریکا آغاز کردند. در این تفکر انسان می‌تواند با بینش درونی که فراتر از حس و عقل است به حقایق عالم هستی دست یازد. در این مکتب انسان به ندای درونی خود (فطرت) گوش می‌دهد و مستقیم با خدای خود رابطه برقرار می‌کند.

کتاب‌نامه

۱. آذر، اسماعیل، ۱۳۸۷، ادبیات ایران در ادبیات جهان، انتشارات سخن.
۲. اقبال لاهوری، ۱۹۲۰، اسرار خودی، تصحیح ش. م. اشرف، ۱۹۴۰، چاپهای مکرر، لندن، مک میلان.
۳. پژوهش از دانشگاه کمبریج، تاریخ ایران دوره تیموری، ترجمه دکتر یعقوب آژند، تهران، انتشارات جامی، ۱۳۷۹.
۴. حافظ، دیوان، ۱۳۵۹ تصحیح دکتر پرویز ناتل خانلری، تهران، ج اول، انتشارات خوارزمی.
۵. حدیدی، جواد، ۱۳۳۷ از سعدی تا آراگون، مرکز نشر دانشگاهی.
۶. زرین کوب، عبدالحسین، ۱۳۵۶، نقد ادبی، انتشارات آموزش و پرورش.
۷. شفا، شجاع‌الدین، ۱۳۲۲، ایران در ادبیات جهان، انتشارات ابن سینا.
۸. غنیمی هلال، محمد، ۱۳۷۳، ادبیات تطبیقی، ترجمه و تحشیه دکتر سید مرتضی آیت‌الله‌زاده شیرازی، انتشارات امیرکبیر.
۹. فرهنگ خاورشناسان، ۱۳۸۶، گروه مؤلفان و مترجمان به سرپرستی پرویز مشکین‌نژاد، تهران نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۰. گوته، یوهان ولفگانگ فن، ۱۳۴۳ دیوان شرقی، ترجمه شجاع‌الدین شفا، انتشارات ابن سینا.
۱۱. ---، ---، ۱۳۷۹، دیوان غربی - شرقی، ترجمه کوروش صفوی، تهران انتشارات هرمس.
۱۲. ---، ---، ۱۳۸۳، دیوان غربی - شرقی، ترجمه محمود حدادی، تهران نشر بازتاب نگار.
۱۳. نامور مطلق، بهمن، ۱۳۸۴، آئینه‌ی آب، مجموعه مقالات، انتشارات همشهری.
۱۴. هانری کربن و دیگران، ۱۳۸۱، روح ایران، ترجمه محمود بهفروزی.
۱۵. هنرمندی، حسن، ۱۳۴۹، اندره ژید و زبان فارسی، انتشارات زوار.
۱۶. یوحنا، جای دی، ۱۳۸۶، گستره شعر پارسی در انگلستان و آمریکا، ترجمه و تحقیق دکتر احمد تمیم‌داری، انتشارات روزنه.

17. Alphonse, Nicolas, 1898 Quelques odes de Hafez, Traduites Pour La Premiere fois en francais, Par..., Paris.

18. Atlantic Monthly essay «Persian Poetry» appears in Emerson's the work Vol, VIII, Ser II, Vol. IV 401, and Vols 1808-1807) 65,84,100,115 ,51 ,40 ,17)
19. A Treasury of Asia Literature, edited by John D. Yohannan, New York: 1956.
20. Défrémery, Charles; 1858, Coup d'œil sur la vie et les écrits de Hafiz, in Journal Asiatique t.
21. De Villers, Charles; 1922, Les ghazals de Hafez, Traduits par..., 15ème éd.
22. Emerson's Translation of Persian Poetry from German sources, by J. D Yohannan. Reprint from «American Literature», 14, No 4(Jan. 420-408 (1943).
23. Emerson's Translations into English from some Ghazals of Hafez from Joseph Von Hammer's German translation and some fragments from other German Sources 1943
24. Fifty Poems of Hafez, text and translation collected and made, introduced and annotated by Arthur J. Arberry, Cambridge [Eng.] University Press 1947. P.187
25. Guy, Arthur; 1927, Les Poèmes érotiques ou Ghazals de Chemsuddin Mohammad Hafez, en Calque rythmique et avec a La Persane, accompagnés d'une introduction et de notes d'après Le Commentaire de Souidi, Paris.
26. Henry Palmer, Edward; 1877, The Song of the Reed and Other Pieces, London: Trubner.
27. Nicolas, Jean- Baptiste, 1954, Le BoŪslan, poème Persane de Sé'édi, traduit pour La Première fois, par..., Paris.
28. Ode Translation from Persian Hafez , II, part I (1792), Appendix, 30.
29. On Persian Poetry and Hafez by B, (=Brown?) the Literary Magazine and American Register, III, June 419 ,1805
30. Persian Poetry for English Readers 1883... Biographical notices and notes, Glasgow: M>Laren.

31. Renaud, Armand, 1865 Les Nuits Persanes 1ère édition.
32. Schwabe, Raymond; 1937, La Renaissance Oriental, Paris.
33. Selected ghazals, etc., Translated by Sir William Jones, Gore Ouseley, and John Nott.
34. Stuart Costello, Louisa; 1845, The Rose Garden of Persian, London: Longman, Brown Green and Longmans.

